

Els orígens del castell de Brunyola

RICARD TEIXIDOR

Quaderns de la Selva, 14

•

Any 2002

p. 247 a 258

Un castell del segle xi

L'origen del castell es remunta a un miler d'anys enrera, en plena Edat Mitjana i en un context social prou diferent del d'ara quan, a les acaballes del segle X, el mapa de Catalunya no tenia res a veure amb l'actual. La zona que ocupen les actuals comarques tarragonines i gran part de les lleidatanes encara restava en poder dels sarraïns. La Catalunya Vella, cristiana, estava dividida en comtats, cada vegada més independents del poder central del comte-rei; i per això més poderosos. Així a més del comtat de Barcelona-Girona-Osona, hi havia els d'Empúries, Conflent, Rosselló, Vallespir, Besalú, Urgell, Pallars, Ribagorça i Cerdanya. S'inicia la feudalització de la societat, que s'organitza en una atapeïda piràmide de fidelitats i dependències, a dalt de la qual hi ha el comte de Barcelona, el primer dels senyors feudals catalans. Com a símbol de llur poder, els nobles i poderosos fan construir fortaleeses emplaçades en punts dominants de les seves possessions. La majoria dels castells medievals es construeixen al voltant de l'any mil.

El castell de Brunyola va ser bastit, també, en un punt dominant, estratègic i fronterer amb el comtat d'Osona. A més, controlava els camins que comunicaven la Vall de Santa Coloma amb la Vall d'Anglès i que passaven pel Coll del Canadell, lloc de pas, entre la Selva i la Garrotxa. Per aquest mateix coll hi passava el camí que pujava des de la Vall d'Aro, seguia per les Guílleries i arribava a Vic (*Camí de Vic*)

A jutjar per les restes d'*opus spicatum* que hom pot observar en l'exterior del mur que dona a tramuntana, a prop de la torre de l'angle nord-oest, i en una paret de l'interior, cal pensar que la primitiva força de Brunyola va ser construïda en una època propera a l'any 1000.

Hi ha la creença popular, com en tantes altres construccions antigues, que foren els àrabs qui van bastir el castell². Evidentment això té poc fonament, puix en aquesta època feia més de dos-cents anys que ja havien estat foragitats pels francs, trobant-se la frontera amb els cristians més enllà del Llobregat.

El Castell vell

Resulta un xic estrany el fet que, com a lloc d'emplaçament, no s'escollís el cim del Puig de la Creu¹, el punt més enlairat de la serra i la vista des del qual s'estén als quatre punts cardinals. Des del lloc on es troba situat, en canvi, la vista

1. L'altitud del Puig de la Creu és de 301,54 metres. Aquest nom li ve donat pel fet d'haver-s'hi alçat una gran creu de fusta de roure, l'any 1900, amb motiu del canvi de centúria. El Puig del Castell té una altitud de 255 metres. El petit replà on hi ha les restes del Castell vell se situa en una cota al voltant dels 225 metres.
2. Sovint trobem noms de monuments antics de totes les èpoques als quals la creença popular afegeix *dels moros* i que no tenen res a veure amb els àrabs. *El cementiri dels moros* és un exemple prou significatiu; es tracta d'un monument funerari del neolític situat dintre del terme de Torrent (Baix Empordà).

cap al sud queda privada per l'esmentat cim. Per això és del tot plausible que s'hi alcés una torre de guaita. Altrament, molt a prop de l'esmenat cim i a mig aire de la serra a la banda de ponent, encara hom pot observar les ruïnes d'una torre i edificacions adjacents, tot plegat conegut des de sempre *pel Castell Vell*.

Els estudis sobre aquestes ruïnes són inexistents i tampoc no s'hi ha dut a terme cap prospecció arqueològica, i això fa que el coneixement de la seva funció sigui incert tot i que, per la seva situació, és del tot deduïble que seria una torre de guaita vinculada amb el castell de Brunyola.

La gent de la contrada encara coneix i utilitza aquest topònim i així apareix en un mapa topogràfic de la zona. He trobat esmentat aquest indret per primera vegada, en una data bastant tardana, ja amb aquest mateix nom; es tracta d'un capbreu de l'any 1530 en el qual un dels confessants, Francesc Oller de Ridorta, declara tenir a domini directe de l'Almoina una porció de terra situada a prop del Castell vell. En un altre capbreu del 1760, Isidre Font, propietari útil del mas Esquerrà, confessa tenir un bosc de castanyers, aulets i roures en la muntanya del Castell vell.³

Una donació del comte de Barcelona

La primera notícia escrita data dels inicis del segle XII. Els noms de *Bruniola* i *Bruniola*⁴ apareixen, respectivament, per primera vegada en dos documents d'igual data. En el primer d'ells, el vescomte Gerald Ponç de Cabrera presta jurament de

3. «...Confessa (Francesc Oller) tenir per la dita present Almoina 1 porció de terra boscosa antigament en part de vinya plantada scita immediat al Castell vell de dita parro de Brunyola...» AHG, Fons Hospici, Volum 361 (Llibre 2 d'Arxivació), doc. núm. 1336, p. 1562.

...Item confesso i reconesch (Isidre Font) que tinc i possehesch, a directe i alodial domini de la Pia Almoina del Pa, tota aquella pocsessió de terra en la qual era situat lo mas Costa, dirruit, junt ab la terra en que era lo quintà y ab los boschos contigus y avuy en part plantada de castanyeda, en part aulets i roures y en part bosch, scituada en la montanya del Castell vell..AHG, Fons Hospici, Volum. 332, p. 316-317.

4. La primera transcripció coneguda del primer dels documents va ser publicada al *Liber Feudorum*, on el transcriptor del text original, Mn. Francesc Miquel i Rossell, interpreta el mot en qüestió com Brivola. Amb posterioritat, els historiadors i paleògrafs Antoni M. Aragó i M. Mercè Costa fan lectura directa de l'original i l'interpreten com Bruiola. En el segon dels documents apareixen Bruniola i Sancti Fructuosi de Monte-rotundo, referint-se al mateix lloc. Monte-rotundo –Mont-ródó– fa evident referència a la forma que adopta el terreny en aquest lloc: un estrep de les Guilleries no gaire elevat i amb el cim arrodonit. En quan al segon, cal tenir present que al llarg de l'Edat Mitjana, i segons es pot llegir en documents, del primitiu topònim se n'han derivat altres degut a la indecisa ortografia de l'època. Bruniola, Bruneola, Bruyola i, fins i tot Buyola, són emprats indistintament, abans d'aparèixer el definitiu Brunyola. La castellanització donà lloc a Bruñola. Jaume Dalmau i Casanovas és del parer, segons exposa en el seu treball *Notes per a un estudi sobre els Noms de lloc a Girona* (Cassà de la Selva, 1969), que el nom de Brunyola, semblament al de Brignoles (França), sembla que vindria d'un pre-llatí "borma" o "bronna", que voldria dir "font" o "corrent d'aigua". I afegeix que la circumstància que a prop del poble hi passa un rierol –La riera de Ridorta– justifica plenament aquest origen. D'altra banda, Joan Coromines exposa una teoria diferent a *Onomasticon Cataloniae* (Barcelona 1995). Entre les diverses idees sobre l'etimologia troba que la més natural és la suggerida per l'aspecte mateix del lloc: muntanyeta ampla, prominent i cònica, al cim de la qual hi ha el modest caseriu. Brunyola, després alterat en Brunyola, ve a ser un diminutiu de bony, és a dir, una protuberància del terreny, un turó de poca importància en comparació amb els cims propers de les Guilleries. Aquest bony o protuberància a què es refereix Coromines, i a un extrem del qual se situa el poble, és una petita serra anomenada La Costa, i es fa ben palès quan hom l'observa des de la plana de Sant Martí Sapresa. Segons aquestes explicacions, doncs, i a la vista del terreny, resulta evident que els topònims primitius de Mont-ródó i Bruniola tenen una estreta relació.

fidelitat al comte Ramon Berenguer III. Li promet fidelitat per una sèrie de possessions, «*exceptis castris de Barres et de Bruniola et Torcafelon*». L'altre document és la donació dels esmentats castells; ara el mot apareix escrit *Bruniola*. Són signats a 13 de les calendes de març de l'any 44 del regnat de Felip de França, i que correspon a 17 de febrer de 1106.⁵ L'esmentat monarca fa donació «sense retenció ni engany»,

5. DONACIO DEL CASTELL DE BRUNYOLA 1.106. Febrer, 17. El comte Ramon Berenguer III dona al vescomte Guerau Ponç de Cabrera els Castells de Barrés, Brunyola i Torcafelló. Aquest document es troba en forma de pergami, 26 x 30 cm, núm. 10 de Brunyola a l'Arxiu Diocesà de Girona; fons de la Pia Almoina. És una còpia de l'original datada el 1297. També està transcrit al llibre I d'Arxivació, volum 333, folis 620-21 a l'Arxiu Històric de Girona, fons Hospici. Text íntegre del document:

«*Hoc est translatum bene et fideliter sumptum XIII kalendas Aprilis anno Millesimo CCXC septimo a quodam originali instrumento, cuius tenor talis est: Notum sit omnibus hominibus futuris et presentibus quoniam Ego Raimundus Berengarii Dei Gratia Barchinonesium Comes grato animo et spontanea voluntate Diffinio atque dono tibi Geraldo Ponci Vicecomiti at tuum proprium alodium ipsum Castrum quod dicitur Barres cum omni fortitudine que ibi est, vel in antea quocumque modo erit, et cum padio et omni spacio terre in qua castrum vel omnis fortitudo ibi constructa vel construenda sedet, et cum omnibus vallis interioribus et exterioribus, et cum omnibus que ibi at fortitudinem pertinent vel pertinebunt: simile modo Ego preffatus Comes diffinio et dono tibi prenominato Geraldo ad tuum proprium alodium ipsum castrum quod dicitur Bruniola et ipsum Torcafelon; ita ut ab hodierno die et deinceps sint prephata omnia tuum proprium Alodium ad faciendam omnem sunt in Comitibus, videlicet Ausonensis nencon et Gerundensis in termino parrochiarum scilicet Sancte Maria Curculonis, atque Sancti Laurencii de Maçaneto, Santique Fructuosi de Monte rotundo. Contingit vero mihi prephata omnia paterna hereditate vel aliarum vocum ratione, sicut superius sunt, scripta vel i locis in quibus continentur haberetur conductione vel fuerit, sicut melius habenda de meo iure in tuum trado Dominium et potestatem, ad exercendum omne tuum velle, et cum ingressibus et egressibus suis et affrontacionibus sive ex omni parte. Quam scripturam diffinitionis et donationis nomine meo, nec alicui licet infringire, quod quis voluerit facere in duptum cogatur componere, cum omni sua melioratione et postmodum maneat inconversa omni tempore. —Actum est hoc XIII kalendas Marcii anno XLIV Regni Philippi Regis.*

Signum Raimundi Comes qui hanc scripturam Diffinitionis atque Donationis feci, firmavi, et testes firmare rogavi = Signum Dalmacii Berengarii, Vicicomitis = Signum Petri Raymundi de Vilademany = Signum Arnallí Ebricii = Signum... Ferrandii = Barmundi Berengarii = Signum Petri Berengarii = Signum Berengarii Petri = Signum Gilermi Berengarii = Arnallus difnum dd. Denique signum die et anno que supra = Ego Symon de Ecclesia, Iudex Ordinarius Nobilium Domini Comites et Domine Comitisse Impuriarum in Vicecomitatu de Capraria qui hoc translatum cum suo Originali, non corrupto, non cancellato nec in aliqua sui parte viciato comprobavi subscribo auctoritate Judiciali = Signum Petri de Sancto Antonio gerentis vices Berengarii de Ulmo pro parte Notarii Hostalrici et hoc translatum cum originali suo fideliter sumsit et translatavit cum quodam ppo. Nominis dimisso in XIII linea in firmamento sive signo ppo = Signum... Ferrandi qui non approbat in originali propter vetustatem instrumenti et clausit.

TRADUCCIÓ:

Aquesta és una còpia bona i fidel feta el dia 13 de les calendes d'abril de l'any mil dos-cents noranta-set a partir d'un document original, el contingut del qual és com segueix:

Després que sigueu notificats tots els homes d'ara i del demà, jo, Ramon Berenguer Comte de Barcelona per la Gràcia de Déu, per propi i de bon grat desig, determino i et dono a tu, Gerald Ponç, Vescomte, per la teva propietat el Castell de Barrés amb tota la fora que té, tant amb allò que hi haurà, amb la defensa i tot l'espai de terra d'aquell lloc, com amb totes les defenses acumulades allí, ja sigui amb tot allò construït o que s'hi hagi de construir, i també amb totes les defenses interiors i exteriors, i amb totes les forces que li pertanyin o li hagin de pertànyer. De la mateixa manera jo, el Comte governador determino i dono a tu, el denominat Gerald, aquest mateix Castell que es diu Brunyola, a més de l'alou, i aquest mateix Torcafelló. Així, doncs, des del dia d'avui, i per sempre més, siguin de la teva propietat i segons la teva pròpia voluntat, sense cap retret ni cap engany; els quals es troben en el comtat, és a dir a Osona i certament a Girona, en el terme parroquial de Santa Maria de Corcó, de Sant Llorenç de Maçanet i de Sant Fruitós de Mont-ród. Verdaderament en pertoqueu, per herència paterna, o bé per raó d'altres fonts, com s'ha escrit abans, o en els llocs on estan per tenir-los llogats o poder ser llogats; com millor sigui pel meu dret et dono el domini la potestat, a exercir-la segons el teu voler, i amb tots els ingressos i sortides i reclamacions de qualsevol. I a ningú li és permès d'infringir aquesta escriptura de definició i donació feta en nom meu; si algú no ho volgués fer, sigui obligat a pagar el doble, amb tota la seva milloració i després sigui incommovable tot el temps

Donat a les XVII calendes de mar (17 de febrer) de l'any 44 del regnat del Rei Felip.

Signat pel Comte Ramon que va prendre aquesta determinació i donació, la va signar i va demanar que firmessin els següents testimonis = La signatura del vescomte Dalmau Berenguer, F = La signatura de Pere Ramon de Vilademany = La signatura d'Arnau Febrici = La signatura de Ferran..... = La signatura de Bernat Barmundi = La signatura de Pere Berenguer = La signatura de Berenguer Pere = La signatura de Guillem Bernard = Totes aquestes signatures són fetes en la data que consta més amunt. = Jo, Simón, jutge ordinari eclesiàstic del noble senyor Comte i senyor del Comtat d'Empúries, del Vescomtat de Cabrera, que faig la traducció a partir de l'original sense cap errada, sense mancances i sense alteracions en cap de les seves parts, tal com jo he comprovat, ho afirmo amb la meua autoritat judicial. = Signo Pere de Sant Antoni per ordre de Berenguer de Ulmo per part del notari d'Hostalric i en faig la traducció fidel al seu original amb certs noms perduts en la línia XIV i per confirmar-ho, d'aquesta manera torno a consignar-hi la línia exacta = La signaturaFerrandi, que no es pot comprovar en l'original a causa de l'antiguitat del text, i aquí acabo.

La capella de Sant Jordi, a Maçanet de la Selva, es va bastir a partir del castell de Torcafelló.

dels tres castells que anomena per aquest ordre: Barrés, Brunyola i Torcafelló.⁶ De cada un d'ells només n'especifica la situació; és a dir, el primer, al comtat d'Osona i els altres dos al comtat de Girona, i en les parròquies, seguint el mateix ordre, de Santa Maria de Corcó,⁷ Sant Llorenç de Maçanet i Sant Fruitós de Mont-rodró. No esmenten, però, ni les possessions que abasten les respectives jurisdiccions ni tampoc els límits. Sí cal dir que, en l'escriptura, el donant afirma que tots tres li pertanyen per herència paterna, la qual cosa ve a confirmar que ja existien, almenys, quan Ramon Berenguer II, *Cap d'Estopes* (mort el 1082) era el comte de Barcelona.⁸ Entre els signants com a testimonis hi ha P. Ramon de Vilademany, un personatge rellevant,

6. Breu ressenya històrica dels altres dos castells citats en el document: **El castell de Torcafelló** se situa a dalt del turó de Sant Jordi, de 181 metres d'altura i a 1 quilòmetre i escaig del poble de Maçanet. Va construir-se a l'entorn de l'any 1080. Des de l'any 1106 consta com a possessió dels Cabrera i el seu domini s'estenia sobre l'actual terme de Maçanet, i possiblement sobre el de Sils, atès que està documentat que el vescomte de Cabrera rebia als delmes de l'Estany de Sils. Per tant, la fortificació gaudia d'un autèntic domini sobre les terres de les rodalies, amb una gran importància estratègica, i del qual un castlà en tenia la custòdia. El segle XV perd la funció militar i és transformat en una capella dedicada a Sant Jordi. A la segona meitat del segle XVIII passa a ésser una mena de santuari de repòs fins que, en època de la desamortització en el segle XIX, desapareix el culte i passa a mans particulars. (Fons d'informació: *Quaderns de la Selva*, n.º 9, any 1998)

Les restes del **castell de Barrés** es troben dins el terme municipal de Santa Maria de Corcó (L'Esquirol). Se situen sobre un turó, de 604 metres s.n.m., a ponent del nucli urbà de Santa Maria de Corcó. El 1106 és esmentat per primera vegada. Les notícies històriques són escasses fins al segle XIV, quan va ser destruït per ordre de Jaume II arran d'un conflicte amb el comte d'Empúries Ponç Hug IV, que estava casat amb Marquesa de Cabrera, vescomtessa de Cabrera. El mateix monarca va donar ordres, el 1314, perquè es reconstruís, de nou, amb certes condicions. A finals del segle XVI, però ja es trobava en estat ruïnós. Actualment només en queden alguns vestigis.

(Fons d'informació: *Catalunya romànica*.)

7. La parròquia de Santa Maria de Corcó també és coneguda, en l'actualitat, com L'Esquirol.

8. Ramon Berenguer II i Berenguer Ramon II, fills de Berenguer Ramon I van regnar conjuntament el comtat de Barcelona fins a la mort del primer, suposadament a mans del seu germà, prop d'Hostalric, un jorn de cacera.

com també ho és el llinatge al qual pertany. Els cavallers Vilademany, com després veurem, seran els castlans de Brunyola per molt de temps. Amb tota probabilitat ja tenien la castlania del mateix castell en feu pel comte-rei donant.

El lloc de Monte-rotundo

El lloc de Monte-rotundo (Mont-rodó), en el qual s'emplaça el castell, ja apareix esmentat en un altre document bastant anterior. El 24 de setembre de l'any 993, el comte de Barcelona, Ramon Borrell II, fa llegat, entre moltes altres possessions, de l'alou de Monte-rotundo, a la Seu de Santa Maria de Girona:

«Et ipse aludes de Monte-rotundo remaneat ad Sancta Maria Sedis Geundae, & teneat uxor mea dum vivit. Post obitum suum remaneat ad Sancta Maria.»⁹

És deduïble, doncs, que en època carolíngia, quan Girona era comtat, aquest lloc era una de les poques possessions comtals, i que, per disposició testamentària, aniria a passar, també, a mans del bisbat. No obstant, d'alguna manera els comtes de Barcelona el recuperarien, atesa la donació que el comte Ramon Berenguer III fa al vescomte de Cabrera.

Vuit anys abans d'aparèixer escrit *Bruniola*, és esmentada l'església de *Sancti Fructuosi de Monte-rotundo*, concretament l'any 1098. Durant el segle XII va adoptar definitivament el nom de Sant Fruitós de Brunyola i a partir del 1232 consta com a parròquia rural del deganat de la Selva.¹⁰

Els Cabrera, senyors de Brunyola durant 173 anys

Els castells, en l'època medieval, no solament eren subinfeudats, objectes de cessions i de llegats, sinó que també es compraven, es venien i, fins i tot, s'empenyoraven. I quan diem castells o forces, cal referir-se, també, a les corresponents jurisdiccions que comprenien terres, pobles, viles i masos, amb habitants adscrits, en la seva major part, a la gleba. Això és important tenir-ho present perquè en la transacció tot entrava en un sol paquet. Quan un castell –i la seva jurisdicció– passa a domini d'un nou senyor, els habitants del seu terme també passen a ser vassalls d'aquell i han de prestar-li homenatge.

Brunyola va ser empenyorat als cavallers Vilademany pels Cabrera pocs anys després d'haver-lo rebut en donació, car està documentat que el 27 de gener del 1116 el mateix Gerald Pons ven, a carta de gràcia, a Pere Ramon de Vilademany «*ipsum castrum de Bruiola cum omni honore eidem castri scilicet cum mansis et mansatis et laboracionibus universis ubicumque fuerunt cum adempnantis et servicis et expletis*»,¹¹ és a dir «el castell de Brunyola amb tots els honors d'aquell, amb els

9. Petrus de Marca, *Marca Hispanica sive limes*, doc CXLI, columna 945. «Testamentum Borrelli Comitum Barcinonensi»

10. Catalunya Romànica *El castell de Brunyola*

11. Arxiu Diocesà de Girona: pergami nº 9, 11,5 x 26 cm. Arxiu Històric de Girona: Fons Hospici, volum 333 (Arancel o Llibre 1 d'Arxivació), document nº 9. Transcripció: E. Claudi Girbal, obra citada.

masos masoveries, treballs de qualsevol mena, siguin emprius (bens comunals), serveis o esplets». Tot plegat pel preu de 400 morabatins. El vescomte concedeix al seu vassall la potestat de subinfeudar o empenyorar el castell fins que no se li tornin aquests diners. Per citacions en documents posteriors, però, aquell i els seus successors seguiran estant els senyors directes. En aquesta escriptura sí que s'esmenten dos límits, s'especifica que el domini del castell de Brunyola s'estén «...ab alveo Undaris usque ad podium Gerundelle...» és a dir, «des del riu Onyar fins al Puig de Gironella»¹².

El 1179 Brunyola és novament, subinfeudat. El 16 d'abril està escripturat un acte de concòrdia que té lloc entre els germans Guillem, Pere i Arnau de Balanyà en el qual el primer fa donació al segons, entre altres possessions, «lo castell d'Argemont ab sos feus, cavallers i senyories, que es tenen per Pere de Vilademany i per la filla d'Arnau de Vilademany, q^{da}; lo castell de Brunyola, ab sos feus, cavallers i senyories que es té pel dit Pere de Vilademany»¹³. És important ressaltar que, entre altres donacions, n'hi ha una que és prou significativa per l'estudi des masos del terme de Brunyola: per primer cop hom constata l'existència de fàbriques (ferreries), «Item lo mas Falgars¹⁴ ab sos fàbriques, que Pere Falgars té i posseeix per ells en Brunyola».

El subfeude en mans dels Balanyà dura fins el 1242, data en la qual Bernat Balanyà, net del primer dels tres germans citats, el cedeix, per disposició testamentària, a Pere de Viladegans.

Un ciutadà de Girona, senyor de Brunyola per poc temps

El 10 de juny del 1279, els consorts Ramon de Cabrera i Alamanda, vénen Brunyola, per perpetu i franc alou, a Berenguer de Gornau, ciutadà de Girona, «totum castrum nostrum de Bruneola quod est situm in parrochia Sancti Fructuosi de Bruneola et totum honorem nostrum quum habemus in eadem parrochia et in parrochiis Sancti Martini de Presa et Sancti Dalmatii et Sancte Marie de Salitja et Sancti Andree de Stagnolo».¹⁵ Ara sí que són citades les cinc parròquies que abasta la jurisdicció. Cal fer l'aclariment, però, que no és una vertadera venda, amb traspàs de poders, malgrat que així sembla que queda especificat en l'escriptura de venda, sinó més aviat una mena de préstec, com més avall veurem.¹⁶ Entre les possessions venudes

12. El topònim antic *Puig de Gironella* correspon a l'actual Puig de Santa Bàrbara, d'una alçària de 855 metres s.n.m. Tot i que pertany al terme municipal d'Anglès, ben a prop hi conflueixen les línies divisòries dels termes de Brunyola, Anglès i Osor. Sobre el mateix cim s'alça l'ermita –actualment restaurada i recuperada– de Santa Bàrbara, bastida el 1419 i que antigament pertanyia a la parròquia de Sant Amaç.

13. Arxiu Històric de Girona: Fons Hospici, volum 333, document núm. 1

14. Les fàbriques o fàbregues citades podrien estar situades a prop o en el mateix mas Falgueres, ja existent en aquesta època; atesa la similitud dels noms, no és descartable que *Falgars* fos el nom primitiu de *Falgueres*.

15. Arxiu Diocesà de Girona pergami núm. 177. Arxiu Històric de Girona: Fons Hospici, volum 333, núm. 177

16. P. Català i M. Brasó són del parer, segons escriuen a *Castells catalans*, (volum III, pàg. 373), que la venda enclou una operació de préstec: *Ens fa l'efecte que la venda feta a Berenguer Gornau encloa una operació de préstec ans que un veritable traspàs de poders. Del contrari, se'ns faria de mal explicar que passats, només tres anys, Ramon de Cabrera torna, ara amb el seu fill Bernat, a vendre aquest castell.*

es menciona especialment la coromina de la Crosa,¹⁷ un indret situat en la parròquia de Sant Dalmai que, tot i estar dintre del terme del castell, els venedors el tenen a domini directe per l'església de Sant Feliu de Girona: «...*salve tamen jure dicte eclessie Sancti Felicis quantum ad dictam condominam e Crosa tatum quam vobis non vendimus per alodium promittentes vobis et vestris per nos et per nostros...*» També es puntualitza que tots els homes del castell de Brunyola queden absolts de l'obligació i servitud d'haver d'anar a moldre al molí de *destret*¹⁸ que aquells posseeixen a Trullàs, terme d'Anglès.

De l'anàlisi del document se'n desprenen altres aspectes, que mereixen prou atenció. En primer lloc, hom pot constatar que res no queda sense detallar pel que es refereix al domini sobre tot allò que hi ha dintre del territori que es ven: masos, masoveries, feus de cavallers, boscos, deveses, selves, terres ermes, terres cultivables, llenyes, llenyers, prats, pastures, muntanyes, roques, pedreres, camins, aigües, rieres, molins, monars, aqüeductes, reductors, basses, fonts, marges, preses, quintars, coromines i termes. Un altre aspecte digne de ressaltar en la venda, i que tindrà gran repercussió en futurs conflictes entre la jurisdicció reial i la jurisdicció baronal, és que aquella es fa amb tota la jurisdicció del mer i mixt imperi. D'altra banda queda clar que els venedors no han rebut el castell per herència directa sinó que és un llegat del germà de Ramon, Gerald de Cabrera.

Marquesa, menor d'edat i filla del finit Gerald i per tant la seva neboda, fa renúncia a favor dels parents venedors de tot allò expressat en la definició i venda del castell.¹⁹ També és una de les signants del document.

Només queda per dir que el preu de la venda és de 22.000 sous barcelonesos de tern.

L'afer d'aquesta venda no acaba aquí, ja que encara hi ha quatre escriptures posteriors en les quals es detallen unes condicions. Totes estan datades, només, a quatre dies més tard de l'anterior, es a dir, a 10 de juny del 1279. En la primera

17. La Crosa és un volcà d'explosió que es va formar fa aproximadament 3 milions d'anys, entre el pliocè superior i el quaternari. En cessar l'activitat volcànica, el cràter, que era 70 metres més fondo que actualment, es va transformar en un estany. De mica en mica s'hi anaren acumulant sediments i a l'Edat Mitjana era una superfície de terra molt fèrtil i, en part, coberta d'aiguamolls. Atesa la bona qualitat de la terra va rebre el nom de Coromina de la Crosa i així és citada en molts documents d'establiments i capbreuacions del segle XIV i posteriors. En un establiment de l'any 1333 apareix, també, amb el nom de *Cognominada de Cabrera*.

18. Els *molins de destret* (districte) o *forçats* eren posats pel senyor jurisdiccional, on els súbdits havien d'anar forçosament a moldre el blat pagant, naturalment, la moltura corresponent. En el cas que ens ocupa, aquest molí se situava al pla de Trullàs, a prop del riu Ter i concretament allà on ara hi ha un edifici deshabitat i abandonat, conegut per *Molí d'en Peixet*. L'aigua que el feia funcionar era proveïda per una sèquia que la recollia a la riera d'Osor. Almenys fins a l'any 1332 els pagesos de Brunyola estigueren obligats a fer-ne ús. En aquesta data, seixanta-tres pagesos de les parròquies de Brunyola, Sant Martí Sapresa, Sant Dalmai i Salitja reconeixen a Bernat de Cabrera, senyor del castell d'Anglès, estar obligats a moldre als molins que aquest té a Anglès, indret de Trullàs i pagar allí 1/16 de la molla. (AHG, fons Hospici; volum 333, document nº 182).

19. *Ad hec ego Marchesia filia condam Geraldí de Capraria firmans et consentiens per me et meos omnia supradicta diffinio penitus et remito vobis et vestris quidquid et quantum in dicto Castro et honore et aliis predictis vobis venditis habeo et habere debeo ratione institutionis restitutionis vel ratione dominii vel alia ratione sine aliquo retentu meo et meorum jurans sponte per eum et sancta quatuor dei evangelia corporaliter tacta hec semper habere firma et numquam in aliquo contravenire ratione minoris etatis vel alia ratione.*

hi ha la promesa que la venda serà ferma sempre i quan el comprador signi sense frau ni engany. El segon instrument consisteix en la promesa feta pels consorts per la qual es comprometen a que, en arribar el seu fill Bernat en edat de poder signar, fos requerit pel dit Gornau, en el termini d'un mes després de ser avisat, de signar la venda. El tercer document fa referència a la venda del castell d'Anglès dels mateixos consorts al mateix comprador, pel preu de 17.000 sous, especificant que els homes del castell de Brunyola tenen l'obligació d'anar a moldre al molí de destret de Trullàs. Sembla estar clar que la qüestió del molí o molins fariners que hi havia al pla de Trullàs, terme d'Anglès, devia ser negociada després de la primera escriptura de venda, atès que era una font d'ingressos considerable pels seus posseïdors. A l'última escriptura Berenguer Gornau fa la promesa a Ramon i Alamanda de Cabrera que, en el cas de tornar-los els 22.000 sous en el termini de dos anys, els restituiria tot el contingut en la compra, inclosa la coromina de la Crosa de Sant Dalmai.

Del contingut de l'últim document és després que la venda no és ferma, ja que els venedors es reserven el dret a recuperar la propietat.

Brunyola passa a mans d'un clergue de la Seu de Girona

Berenguer de Gornau només posseeix el castell un any, ja que el 7 de juliol del 1280 «*dóna i cedeix a Guillem Gaufredi, clergue i fil del q^e Gaufredi Bonet de Besalú i als seus, per p^r tot lo lloch que té i li specta (correspon) per rahó de la compra perpètua que havia feta a Ramon de Cabrera y Alamanda, sa muller, del castell de Brunyola i honor que possehia, així en dit castell com en les parròquies de Sant Dalmai, Sant Martí Sapresa, Salitja, Estanyol i tot lo que per rahó de dit castell possehia en dits llochs i parròquies*»²⁰

Amb aquesta última cessió, el castell passa a ser possessió eclesiàstica, que durarà fins a la desamortització, al segle XIX. No obstant la dita donació, els Cabrera encara en segueixen tenint els drets de propietat, car per una escriptura de compra-venda signada a 3 del mes d'agost del 1282, *los senyors de Cabrera i son fill Bernat feren venda, per preu de 37.000 sous a favor de Guillem Gaufredi, clergue, fill de Gaufredi Bonet de Besalú i als seus perpètuament de tot lo castell de Brunyola*». Aquesta vegada la venda és ferma i s'hi fa constar, a més de tot allò expressat en la primera venda que varen fer a Berenguer de Gornau, *ab sos feus i dominis de cavallers, batlles, i de altres hòmens a saber, és de Arnau de Vilademany i dels successors de Arnau Salellas, del Sr de Vilablareix i dels llochs religiosos*»²¹

20. Arxiu Diocesà de Girona: Fons Pia Amoina, pergami nº 106, 44 x 27 cm. Arxiu Històric de Girona: Fons Hospici, volum 333, document nº 106.

21. Arxiu Diocesà de Girona: Fons Pia Almoina, pergami nº 107. Arxiu Històric de Girona, Fons Hospici, volum 333, document nº 107

Marquesa, ara vescomtessa de Cabrera i comtessa d'Empúries, esposa de Ponç Hug IV, comte d'Empúries, i aquest mateix, han lloat i aprovat, a 29 i 31 de juliol, respectivament, la venda²².

A només un dia abans (2 d'agost) de l'anterior compra-venda, està datat un document per part de l'abat de església de Sant Feliu de Girona, pel qual concedeix llicència a Ramon de Cabrera i el seu fill Bernat de fer venda de la propietat útil de la Coromina de la Crosa a Guillem Gaufred. A més, remetent a aquest tot el domini directe.

La invasió de l'exèrcit francès, a l'any 1285, i Brunyola

Cal significar un fet d'armes que afecta els habitants del terme del castell de Brunyola quan l'esmentat clergue n'és el senyor jurisdiccional. Resulta que l'any 1285, un exèrcit francès envaeix Catalunya i assetja Girona. Aquesta ordre ve donada pel propi rei francès, Felip III l'Ardit, i és avalada pel papa Martí IV que ha fet predicar una croada contra el rei de la confederació de Catalunya-Aragó Pere II el Gran. Atenent la condició de clergue que ostenta el senyor del castell de Brunyola i, per tant, pertanyent a l'estament eclesiàstic, aquest ha d'acceptar les recomanacions de Roma i fer costat a la causa del rei francès; però d'altra banda es deu al rei Pere, com a súbdit seu que és; certament és una situació difícil com també ho és una decisió. Segons es desprèn d'un document posterior, es decanta pel costat de l'exèrcit invasor i igualment obliga a fer-ho als habitants de la baronia de Brunyola, vassalls seus. De mala gana, aquests han d'ajudar i col·laborar amb tot allò que els demana l'exèrcit invasor, conscients, d'altra banda, que van en contra del propi monarca i temerosos de les nefastes conseqüències que per a ells això els pot comportar. I aquestes no tarden en arribar.

La durada de la campanya militar de l'exèrcit francès a Catalunya no ha passat dels sis mesos i ha estat un fracàs. Pere II recupera els territoris i imposa la seva autoritat. És informat que els eclesiàstics del bisbat de Girona han avantposat l'obediència a Roma a l'obediència del monarca; i disposa que, tant ells com els seus vassalls i servents presumptament implicats, siguin castigats. El procés de l'enquesta contra els habitants del terme del castell de Brunyola dura cinc anys. Sortosament el 1290, el nou monarca i fill de Pere II, Jaume II, *atès haver-li fet constar de la disculpa dels hòmens del castell de Brunyola i St Dalmaç sobre la Enquesta contra ells feta per part del dit Sr Rei, en haver auxiliat en lo temps passat, així ab servituts, vendas i altres subsidis als francesos, los diffineix y remet dita Enquesta, absolent-los de totes qüestions, peticions demandas que pogués, per rahó est crim, dit senyor Rey, o sos oficials, fer instar contra ells.*²³

22. Arxiu Històric de Girona: Fons Hospici, volum 333, documents núm. 178 i 179.

23. Arxiu Diocesà de Girona: Fons Pia Almoïna, pergami núm. 216. Arxiu Històric de Girona: Fons Hospici; volum 333, document núm. 216

El castell passa, per llegat, a ser possessió de la Pia Almoïna

Deu anys més tard de la venda, el 12 d'agost del 1292, l'esmentat clergue que, a més ocupa el càrrec de tresorer de l'església de la Seu de Girona fa testament en el qual disposa, entre altres coses, *que fa hereu a la Almoïna de Pa de la Seu de Gerona de tots sos bens que consisteixen: Primo en lo castell de Brunyola ab sos tèrrens, castellanies, coromina anomenada la Crosa /és en lo terme de Sant Dalmai/ ab sos masos, bondes i dominis de totes les coses, honor de Ermedans que té per lo senyor de dit castell, qual honor de Ermedans comprà a la S^{ra} Ermessindis de Scala, q^{da}, per preu de 2000 sous /.../ Item en lo honor posseheix en Estanyol ab sas comunies.*²⁴

En el transcurs de vuit mesos després de la disposició testamentària, deu traspasar Guillem Gaufred ja que el 12 d'abril de l'any següent el paborde de l'Almoïna es desplaça fins a la plaça a prop de l'església de Sant Dalmai on també hi són convocats els marmessors del testament de dit difunt, així com altres persones de la baronia de Brunyola. El prepòsit, en nom de l'Almoïna, accepta el castell de Brunyola amb l'honor i pertinences; fa l'expressa protesta, però, de no voler quedar obligat que es facin i observin els establiments als de Brunyola que el finit havia disposat; no obstant si ha de ser així, se salva *la retrodècima* (el redelme).²⁵

Vista de Bruhyola des de la Costa cap a l'any 1950.

24. Arxiu Històric de Girona; Fons Hospici; volum 333, document núm. 114.

25. Arxiu Històric de Girona; Fons Hospici; volum 333, document núm. 29.

Aspecte de la façana nord del castell cap a l'any 1920.

Aspecte de la façana de llevant cap a l'any 1960.

